

ACTITUDS DAVANT LA MORT A VILAFRANCA DEL PENEDEÈS (1660-1820)

per Anna Mitjans

Recentment han estat molts els historiadors i investigadors que s'han dedicat als comportaments i a les formes de vida dels diferents pobles i cultures. Tenint en compte la gran dificultat que planteja l'intent de reproduir qualsevol aspecte de la mentalitat d'una època a partir d'unes dades, uns fets, uns condicionants i circumstàncies resulta difícil i fins i tot impossible captar amb plenitud absoluta la realitat del moment. La història de les idees, tot i que sovint es troben estretament lligades en la història dels sistemes culturals, de creences, de valors, etc. En aquest camp la mort ocupa, sens dubte, un paper decisiu i fonamental.

Els testaments representen una font documental prou important que ha estat descoberta i explotada pels historiadors d'aquests últims anys. Aquest interès pels testaments ve marcat per la recerca de documents que abastin el major nombre d'individus possible d'una comunitat donant sempre una imatge acurada de la vida.

L'anàlisi del document ens planteja d'entrada dues qüestions, la primera de les quals és veure el complex formulisme jurídic que utilitza el notari, i la darrera ens presenta el testament com un conjunt d'actituds i mentalitats que sovint es veuen influenciats per la pròpia societat. S'ha dit també que el testament com a document sol deixar un camp molt limitat en el seu conjunt de fórmules mentre que reflecteix el subconscient de la comunitat. Malgrat les inevitables deficiències que presenta el testament com a única font documental continua sent vàlid per seguir realitzant la història de les mentalitats.

Per al nostre estudi fer un buidatge de tots els testaments existents a Vilafranca des de mitjans del segle XVII fins a l'any 1820 resulta una tasca que ultrapassa les nostres possibilitats, per la qual cosa hem limitat el volum de documentació a tres-cents testaments entre masculins i femenins distribuïts entre acotacions cronològiques:

1660-1720, 1767-1776, 1790-1820. Per tal de no distorsionar la realitat social vilafraquina de l'època hem treballat amb tot el ventall de professions i oficis que ofereix la societat i la documentació. Aquest ventall no difereix de l'estructura general de la societat de l'Antic Règim.

La part essencial del treball és la que fa referència al seguiment de tota l'estructura d'aquest document notarial que començant per la invocació fins a la cessió i donació dels béns recull tota la informació necessària per a processar, analitzar i treballar. La invocació és la part introductòria del document que utilitzant unes frases estereotipades serveix per què el testador s'encomani a Déu i als sants de llur devoció.

És per això que fer una anàlisi profunda del contingut d'aquestes clàusules és una tasca gairebé impossible de realitzar ja que tal com hem dit són estandaritzades o estereotipades, però cal acceptar que gairebé totes són reveladores i van a la recerca d'una intercessió. Seguidament després d'haver-se fet l'encomanació a les diferents autoritats celestials, el testador fa la seva presentació indicant el nom, primer cognom, ofici i la localitat on resideix. Amb tota aquesta informació sembla com si el testador volgués deixar ben clara la seva descendència per tal de no oferir cap mena d'error d'identificació.

És important pel testador indicar o deixar constància del seu estat físic o mental en el moment de dictar el testament. És una manera de garantir i demostrar la seva lucidesa en el moment de redactar-lo.

La figura del marmessor és cabdal en el discurs testamentari, la seva presència és constant al llarg de tots els testaments, sigui quina sigui la condició social del testador.

És una preocupació constant en el testador, l'interès pel destí del seu cos i ànima i la voluntat explícita del testador en tenir cura de l'elecció de sepultura, determinar la salvació no tan sols del cos sinó també de l'ànima, i per això són importants les disposicions que el testador fa quant al nombre de misses post-mortem que s'havien de celebrar en memòria seva. En els testaments també hi figuren les obres de misericòrdia, el vincle amb el proïsme que el testador estén

en el moment d'abandonar aquest món, ja que els pobres representaven a partir dels segles XVII-XVIII els intercessors celestials per excel·lència. La part final d'aquesta estructura, és a dir, la cessió i donació de béns quant el testador s'assegura la continuïtat dels seus béns materials en els seus descendents i hereus.

Els testaments vilafranquins ens han demostrat que la mort era acceptada com un fet natural, com l'última fase de la vida sense dramatismes i amb resignació catòlica, en contrast amb l'actitud social de por envers ella.

Aquesta col·lectivitat petita-mitjana vilafranquina ens ofereix una visió bastant conscienciada que prepara i medita sobre la fi de l'ésser humà i procura assegurar-se'n la salvació de l'ànima eternament, a l'hora que l'acompanya un seguit d'ostentacions i celebracions de cara a aconseguir el perdó de la comunitat per així arribar al perdó de Déu.

A partir dels testaments a Vilafranca i al llarg dels tres segles, no hem pogut apreciar unes transformacions o evolucions en les fórmules invocatòries, tret d'algunes excepcions. Aquest fet creiem que responia a les preferències particulars del propi notari que normalment utilitzava les mateixes o amb petites variacions.

Tampoc no hem notat una clara diferenciació entre les distintes classes socials pel que fa als gestos i a les pràctiques cerimonials, si bé les diferències que sens dubte hi ha no responen a criteris estrictament religiosos, sinó que responen a altres factors econòmics i socials, bàsicament.

Serà en funció de la disponibilitat econòmica que el testador prepararà i dissenyarà amb cura el model d'enterrament, el nombre de misses, les fundacions i els llegats a institucions i hereus. És, doncs, en els grups socials més benestants on es registra la fastuositat i ostentació més elevada, tot i l'opinió contrària que predicava la jerarquia eclesiàstica, de simplificar al màxim aquests elements d'ostentació, donat això queda ben clar que indirectament l'església incentivava una major profusió de misses i l'establiment de fundacions, tot i que en el nostre estudi hem comprovat una davallada

en la quantitat de misses i obres pietoses encomanades pel testador i una major incidència en que l'enterrament, el nombre de misses i el lloc on celebrar-les corrin a càrrec del conjunt de marmessors que a mida que ens apropem a finals del nostre període adquireixen major responsabilitat i decisió.

Una idea que es pot desprendre de l'anàlisi del testament és la d'una progressiva secularització dels mateixos tal com succeeix en altres estudis realitzats a la península.

Tan sols cal donar una ullada a les xifres per intuir una indiferència creixent, encara que desigual per aquesta qüestió. Recordem que mentre en el període 1660-1720 elegien sepultura un 96'8% en els testadors masculins, els femenins ho feien en la seva totalitat, un 100%, pràcticament. En el segon període 1767-1776 la proporció cau fins a un 84'4% de la població masculina que elegeix sepultura, mentre que el cas femení inicia també un descens del 5% respecte el percentatge del primer període. En tercer lloc i últim període 1790-1820 es fa més palesa aquesta tendència de delegar la capacitat decisòria als marmessors o bé prescindint de les preferències concretes en els llocs de sepultura: "on esdevingui morir". Un 71% de la població testamentària femenina i un 79'4% de la masculina fan elecció de sepultura. De manera que, sense arribar als nivells de desinterès que s'adverteixen a París o Provença, no sembla lògic presentar Vilafranca com un paradigma del conservadurisme a ultrança, com una ciutat insensible a les variacions que el segle XVIII imposa arreu.

A través de les anàlisis dels testaments vilafranquins a l'Antic Règim sembla clar arribar a compartir les crítiques formulades per Philippe Ariès a la mitificació del testament com a font de la qual deduir l'índex de religiositat. Sembla evident que la desaparició d'invocacions i gestos religiosos dels documents testamentaris no vol dir altra cosa que el testament perd d'alguna manera aquell sentit religiós del qual estava impregnat per passar a ser purament un document notarial, la funció del qual seria albergar totes aquelles disposicions jurídiques o civils.